

Bibó István évnyitó beszéde

Elhangzott 1999. szeptemberében

Kedves vendégeink; kedves szülők, kedves tanárok; kedves diákjaink!

Talán emlékeztek rá, hogy az elmúlt tanév elején névadónkról, Sylvester Jánosról beszéltem az évnyitón. Ő volt az, aki a reformáció idején úgy csatlakozott az új szellemi, hitbeli mozgalomhoz, hogy nem a vitákat és főleg nem a veszekedést kereste, hanem a feladatokat, amelyek az adott helyzetben éppen ő tud megoldani; amelyek megoldásával ő tud valamit előmozdítani ennek a sokat fenyegetett kis országnak a helyzetén

S talán arra is emlékeztek, hogy mik voltak ezek a feladatok, amelyeket magára szabottnak ismert fel S.J.: magyar "grammatikácska", bibliafordítás, szótárkészítés, időmértékes verselés..... Mindegyik valahogyan a magyar nyelvvel függ össze. Sylvester latinul, németül, görögül, héberül is tudott, valószínűleg lengyelül is; miért éppen magyar grammatikácskát írt? Talán a magyar jobb, szebb, érdekesebb nyelv, mint a többi? Nyilván nem; hanem itt az anyanyelvről van szó. Azt ismerte fel, hogy egyrészt az anyanyelv fontosabb a többi nyelvnél, amelyet az ember még tud, másrészt - számára - mindennél fontosabb feladat ennek a nyelvnek a művelése, (ez az, amit összefoglalóan úgy mondunk, hogy nyelvi kultúrára van szükség)

(Zárójelben kérdezem: ismeritek-e, milyen az, amikor az embertől - egy elnyomott nemzettől, egy nehéz sorsú kisebbségtől - a nyelvét, anyanyelvét akarják elvenni? Amikor az ember nem beszélhet, nem írhat, nem panaszkodhat, nem mondhatja el baját, fájdalmát se testvérének, se anyjának, se szerelmesének, se orvosának anyanyelvén, hanem csak a többség vagy az

elnyomók nyelvén? Amikor az iskolában vagy pályaválasztáskor hátrányba kerül, ha legjobban - anyanyelvi szinten - anyanyelvét tudja? Amikor olyan helyzetbe kerül, hogy hasznosabbnak látszik, ha gyereket nem is tanítja meg erre, hanem már csak a többség vagy csak az elnyomók nyelvére? Hogy könnyebben beilleszkedjék? Amikor apja, nagypapa, dédapja sírkövét lecsiszolják és átírják másvalakik számára, véletlenül mindig a másik nyelven? - Ha ismernétek ezt, talán jobban becsülnétek anyanyelvetekeket.)

Egyébként közhely, hogy aki nem tanulta meg jól anyanyelvét, az gondolkodni sem tud jól, az nehezebben és rosszabbul gondolkodik, mint más, hiába tud gyerekkorától kezdve esetleg két vagy több nyelvet. Az egyetlen legfontosabb nyelv művelése tehát egyúttal a gondolkodás művelése is. S miért beszélek erről most, 500 évvel Sylvester János után? Mert a nyelvi kultúra nemcsak gazdagodni tud, amikor művelik, hanem tönkremenni is, amikor elsorvadni hagyják, s ez a gondolkodás elsorvadását is jelenti; s ma szinte mindenütt - a Ti beszédeitekben is - ennek a jeleit lehet látni.

Jele ennek a tagolatlan beszéd eluralkodása: indulattal (há mí? mennyé má! nehogy má!); vagy lelkesedéssel (és akkor dzzzzzzsíí, és kapott egy pffúú, pfháá), bambán: hnee? mivaa?

sorvadás a negédes, affektáló beszéd, amikor pl. egy felnőtt kizárólag gügyögve vagy értelmetlenül becézgetve tud szólni a kisgyerekekhez, akinek pedig kétszeresen fontos lenne, hogy tiszta, értelmes beszédet halljon (itt van a vajacska, itt van a kenyérke, ad neked a anyu sütikét is);

aztán ezt átveszik a felnőttek is egymás között, és a szeretet, barátság igazi kifejezése helyett halljuk, hogy: puszi-puszi, szíóka-mióka.

Külön téma - sajnos, nálatok is - a sorvadás legfeltűnőbb és legellenszenvesebb jele, az egysíkú durva beszéd eluralkodása. Nemcsak a trágárságra gondolok, bár elsősorban arra; de ide tartozik a tagolatlan beszéd primitív indulati töltése is. A trágárságnak egy része műveletlenség és primitívség, a színvonalatlan társaság lehúzó hatásának tett engedés; más része kompenzálás: erőt, felnőttiséget, határozottságot, vagányságot akar mutatni, valódi teljesítmény híján hangos nagypofájúsággal. Iszonyatosan leverő dolog ádáz indulattal

harsogott válogatott trágárságokat hallani, ami az emelt fővel vállalt gyűlölködés kifejeződése. Ez iskolánkban szerencsére ritkán fordul elő; viszont nagyon gyakori és nagyon lehangoló a másik véglet: amikor a durva kifejezések értelme a használó számára teljesen elkopik, s észre sem veszi, hogy minden második szava ilyen.

. A sorvadásnak azonban nemcsak jelei vannak, amelyek látszanak (és főleg hallatszanak), és sokakat zavarnak, hanem következményei is, és ezek az igazán súlyosak.

Az emberek egy része nem érti a másik ember beszédét; nem érti az olvasott szöveget... ismeri a betűket, de a szavak értelmét alig; vagy érti ugyan a szavakat, de a mondatok értelme nem világos számára egy-egy mondatot ért, de amit a másik mondani akar velük, azt nem. Az embereknek nagyjából ugyanezen része nem tudja kifejezni magát: nem ismeri pontosan a szavak értelmét, nem tud árnyaltabb vagy bonyolultabb dolgokról véleményt alkotni és azt közölni. Ugye nem kell magyarázni, hogy miért baj, ha az emberek egy része megértés-képtelenségig és közlés-képtelenségig jut el.

Ezért gyötörnek titeket - remélem, nemcsak magyar szakos - tanáraitok beszédetek értelmessége és tisztasága ügyében. És a durva beszéddel és a trágársággal sem az a legnagyobb baj, hogy az én fülemet zavarja, (hála Istennek, zavarja), hanem az, hogy a sorvadó beszéd mögött az agyatok is sorvad. Nem orvosilag, hanem szellemileg; mert a beszéd és a gondolkodás összefügg. Ki ahogy beszél, előbb-utóbb úgy is gondolkodik; s ha engedi, hogy - bármilyen hatásra - a beszéde elzüljön, a gondolkodása biztosan utána züllik.

Hát ezért írt Sylvester János magyare grammatikácskát; ezért (is) fordította le az Újszövetséget; ezért tett sokat és sokfélét a magyar nyelv körül. Meg talán azért is, hogy a róla elnevezett iskolában legyen mivel piszkálni a diákokat: furcsa, régies szövegek kívülről való megtanulásával és hasonlók. S ha valaki közületek elkezd törni a fejét - mondhatnám így is: gyötörni az agyát - azon, hogy mit is jelentenek azok a régi sorok, miért íródtak úgy, ahogy íródtak - akkor talán nem dolgozott hiába.

Ezekkel a gondolatokkal az 1999-2000-es tanévünket megnyitom.

